ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ БАНКІВСЬКИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

ЛЕПЕЙ Михайло Васильович - кандидат юридичних наук, заступник директора з юридичних питань КУП «ЕкоВін»

https://orcid.org/0009-0005-9425-2923

DOI 10.32782/EP.2023.1.38

Наукове дослідження присвячено аналізу особливостей проведення допиту підозрюваного в кримінальних провадженнях у сфері використання банківських електронних платежів. Зазначено, що під час розслідування вказаних кримінальних правопорушень допит підозрюваного має важливе значення, оскільки з'ясована інформація може вплинути на подальший хід розслідування. Сформовано перелік обставин, які необхідно дізнатися під час підозрюваного у вчиненні шахрайства в сфері використання банківських електронних платежів, а саме: за яких умов було скоєно шахрайські дії; які способи шахрайських дій використовувались; які місця отримання доступу до мережі Інтернет та способи підключення до неї; які засоби застосовувалися при вчиненні шахрайських дій; протягом якого часу були скоєні шахрайські діяння; які кримінальні правопорушення було вчинено, крім шахрайства.

Встановлено, що допит підозрюваного може характеризуватися як безконфліктною, так і конфліктною ситуацією. З'ясовано наявність наступних ситуацій: підозрюваний за власним бажанням викладає правдиві відомості про обставини вчинення шахрайських дій, відсутня конфліктна ситуація; підозрюваний повідомляє інформацію про обставини шахрайства, але не пояснює її у повному об'ємі; підозрюваний не надає повні покази; підозрюваний повністю відмовляється від спілкування з уповноваженою особою та відмовляється давати покази; підозрюваний не спростовує факт шахрайства, але заперечує свою участь у його скоєнні.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, шахрайство, банківські електронні платежі, розслідування, кримінальне провадження, слідчі (розшукові) дії, допит, електронно-обчислювальна техніка, підозрюваний.

Постановка проблеми

Допит підозрюваних є особливою слідчою (розшуковою) дією з огляду як на особливості його проведення, так і на особливості набуття процесуального статусу «підозрюваний». Це пояснюється тим, що уповноважена особа повинна зібрати достатньо велику базу доказової інформації для пред'явлення особі підозри. Оскільки зазначена процесуальна дія кардинально відбивається на всьому процесі кримінального провадження. Під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів зазначена слідча (розшукова) дія не втрачає свого значення, адже в багатьох випадках підозрюваного досить складно виявити та затримати. Тому опрацювання зазначеної тематики на часі є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Розгляду проблематики проведення слідчих (розшукових) дій в різних категоріях кримінальних проваджень присвятили свої праці такі дослідники як В. П. Бахін, А. Ф. Волобуєв, В. А. Жу-

равель, А. В. Іщенко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, М. А. Погорецький, М. В. Салтевський, Р. Л. Степанюк, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько та інші. Зі свого боку, аналізу проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів приділили увагу в своїх роботах такі автори як Б. М. Головкін, М. М. Єфімов, В. Б. Коба, І. О. Коваленко, О. Л. Мусієнко, Н. В. Павлова, А. В. Рейнгольд, О. А. Самойленко, С. В. Самойлов, К. О. Чередник, С. С. Чернявський, С. В. Чучко та інші. В той же час, наше дослідження, на відміну від попередніх, більш точно охарактеризувало різні аспекти визначеної процесуальної дії через призму сучасної судово-слідчої практики та позицій інших науковців.

Метою даної статті є дослідження особливостей проведення допиту підозрюваного під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Досить вірно М. М. Єфімов зауважує, що «...водночас у пам'яті людей залишається достатня кількість інформації, яку можна використовувати в кримінальному провадженні. Для її отримання і допитується значна кількість учасників процесу. Одразу слід наголосити, що допит є досить складною у тактиці проведення процесуальною дією, адже уповноважена особа здебільшого володіє значно меншим обсягом інформації, ніж допитувана особа» [1, с. 268-269].

Ми підтримуємо позицію дослідників, які визначають допит як «...регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини» [2, с. 252]. Як і будь-яка слідча (розшукова) дія допит складається з трьох етапів: підготовчого, безпосереднього проведення (робочого) та заключного.

Стосовно підготовчого етапу допиту підозрюваних ми поділяємо думку А. Ф. Волобуєва, який серед його заходів визначає наступні:

– ретельне, повне та всебічне вивчення матеріалів кримінальної справи;

– визначення черговості допиту (тобто кола осіб, які підлягають допиту, та послідовності проведення);

– одержання інформації про допитувану особу;

– ознайомлення з деякими спеціальними питаннями;

– запрошення осіб, участь у допиті яких є обов'язковою;

– планування допиту;

– визначення часу та місця проведення допиту;

– підготовка робочого місця для проведення допиту [3, с. 297].

З приводу окремих з них, то, наприклад, А. І. Кунтій зауважує на обставини, які належить з'ясувати під час нього, якот: «...1) де і ким він працює; 2) до якої комп'ютерної інформації має доступ, які операції з інформацією він має право поводити; 3) який його рівень підготовки як програміста, досвід роботи зі створення програм, які мови програмування він знає; 4) які ідентифікаційні коди та паролі закріплені за ним; 5) до яких видів програмного забезпечення він має доступ; 6) які операції він виконував у досліджуваний час; 7) з якого джерела або від кого він дізнався про інформацію, що зберігається на комп'ютері; 8) від кого була отримана інформація про засоби захисту комп'ютерної інформації, які способи для їх подолання; 9) як вчинявся неправомірний доступ, які засоби для цього застосовувалися; 10) кому була передана (або планувалося передати) отриману інформацію, з якою метою; 11) яку мали мету під час учинення злочину, яка матеріальна вигода за це була отримана; 12) як знищувалися сліди неправомірного доступу до комп'ютера; 13) як часто вчинявся неправомірний доступ до комп'ютерної інформації; 14) хто сприяв

підозрюваному у вчиненні злочину й як» [4, с. 884-885].

А. В. Рейнгольд зауважував, що «…як показав аналіз судово-слідчої практики та опитування респондентів, окрім загальновизнаних елементів підготовки (вивчення матеріалів провадження, вивчення особи допитуваного, обрання місця, часу проведення допиту, підготовка техніко-криміналістичних засобів для фіксування результатів допиту тощо), слідчий повинен опрацювати й законодавство, що регулює правовідносини в режимі он-лайн з використанням електронних засобів зв'язку. Серед питань, що стосуються здійснення інтернет-комерції в онлайн режимі, необхідно опрацювати наступні: загальний принцип регулювання договорів, що укладаються електронним шляхом; порядок надання електронним договорам юридичної сили; вимоги щодо забезпечення ідентифікації особи, яка підписала документ, і гарантії незмінності документа, що скріплений електронним цифровим підписом; способи установлення автентичності в онлайн режимі тощо» [5, с. 142].

Відносно обставин, що повинні з'ясовуватись під час проведення допиту підозрюваних в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії, то, зокрема, С. В. Чучко вказує, що «…у результаті вивчення кримінальних проваджень за фактами вчинення шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет нами встановлено, що допити підозрюваних спрямовувалися на: з'ясування події кримінального правопорушення, обставин повідомлення, характер дій кожного співучасника – у 100 %; з'ясування причин та умов, що сприяли вчиненню шахрайства – 39 %, з'ясування даних що мають тактичне значення – 34 %; виявлення співучасників шахрайських дій – 29 %. До того ж допит підозрюваних проводився: відразу після їх затримання – у 88 % випадків; більше одного разу – 46 %» [6, с. 163]. В свою чергу, В. В. Сисолятін визначив, що «…під час допиту підозрюваних необхідно встановлювати наступні факти: електронно-обчислювальна техніка, яка була застосована для вчинення протиправних діянь; програмне забезпечення, яке використовувалось для вчинення кримінального правопорушення (програми віддаленого доступу, «трояни», «боти»); логіни та паролі акаунтів, які використовувались для спілкування з потерпілими; реквізити банківських карт та рахунків, на які переказувались кошти» [7, с. 157].

Як вірно вказали М. М. Єфімов та Т. А. Старова, «…у залежності від ситуації, яка виникла, уповноважена особа повинна скоригувати тактику проведення допиту. Так, у першому випадку слідчий, дізнавач чи прокурор повинен максимально деталізувати всі показання, що дає підозрюваний, аби підкріпити їх іншими доказами. Найбільш відверті показання будуть одразу після затримання, оскільки через нервову напругу та нестачу часу підозрюваний ще не встиг придумати собі систему захисту. У цей момент особи найчастіше докладно викладають всі обставини… На більш пізніх етапах розслідування підозрювані починають повністю заперечувати свою вину, аби уникнути кримінальної відповідальності» [8, с. 111].

Зі свого боку, А. В. Рейнгольд відмічав, що «…предметом допиту підозрюваного у провадженнях щодо шахрайства в інтернет-комерції є встановлення наступних обставин: дані про особу підозрюваного (стать, вік, сімейний стан, освіта, судимість, наявність хронічних захворювань, образ життя); коло інтересів допитуваного, його відношення до сфери торгівлі; через які соціальні мережі вчинялися шахрайські дії; чи офіційно діяв сайт, де розміщувалася інформація про продаж товарів та послуг; чи знайомий він із потерпілим і які має з ним стосунки; які конкретно дії, пов'язані з інтернет-комерцією, було ним здійснено (створення сторінки в соцмережі; створення веб-сайту; отримання доступу до сайту іншої особи); наявність умислу, коли він виник і скільки осіб було обмануто; коло спілкування допитуваного, факти, що свідчать про наявність співучасників; чи допомагав підозрюваному хтось у здійсненні злочинного умислу, які були у цієї особи функції (технічна допомога, спілку-

вання з потерпілими, постачання товарів тощо) тощо» [9, с. 220].

З огляду на вивчення матеріалів судово-слідчої практики та вищенаведені позиції науковців, нами було сформовано перелік обставин, які необхідно дізнатися під час підозрюваного у вчиненні шахрайства в сфері використання банківських електронних платежів, а саме:

– за яких умов було скоєно шахрайські дії;

– які способи шахрайських дій використовувались;

– які місця отримання доступу до мережі Інтернет та способи підключення до неї;

– які засоби застосовувалися при вчиненні шахрайських дій;

– протягом якого часу були скоєні шахрайські діяння;

– які кримінальні правопорушення було вчинено, крім шахрайства.

З огляду на вивчення матеріалів судово-слідчої практики також було встановлено, що допит підозрюваного може характеризуватися як безконфліктною (21 %), так і конфліктною ситуацією(79 %).

На основі аналізу опитування респондентів нами було з'ясовано наявність наступних ситуацій:

– підозрюваний за власним бажанням викладає правдиві відомості про обставини вчинення шахрайських дій, відсутня конфліктна ситуація (21 %);

– підозрюваний повідомляє інформацію про обставини шахрайства, але не пояснює її у повному об'ємі (31 %);

– підозрюваний не надає повні покази (27 %);

– підозрюваний повністю відмовляється від спілкування з уповноваженою особою та відмовляється давати покази (17 %);

– підозрюваний не спростовує факт шахрайства, але заперечує свою участь у його скоєнні (4 %).

Окрема група вчених-криміналістів (В. П. Бахін, В. К. Весельський, Т. С. Маліков) зазначила, що «…суттєве важке становище виникає, коли допит підозрюваного здійснюється за незначного обсягу доказової інформації. За таких обставин ефективними є тактичні прийоми, спрямовані на створення у допитуваного перебільшеного уявлення про поінформованість слідчого щодо обставин злочину або приховування від допитуваного поінформованості слідчого про деякі обставини справи; з'ясування другорядних, з точки зору допитуваного, питань, якими фактично маскується головне питання про причетність його до злочину» [10, с. 27].

Ми поділяємо позицію М. М. Єфімова, Н. В. Павлової та С. В. Чучка, які зазначили, що «…для вирішення конфліктних ситуацій необхідно застосовувати відповідні тактичні прийоми. Вони обираються залежно від слідчої ситуації: уповноважена особа може застосовувати і пред'явлення доказів, і оголошення показань інших осіб, і методи переконання, і постановку деталізуючих, нагадуючих, контрольних запитань та ін. Крім того, автори зауважили, що у випадках, коли підозрюваний дає правдиві показання, завдання слідчого полягає в уточненні цих відомостей, максимальній деталізації показань та ін. Якщо ж він дає неправдиві показання, дослідники наголошують на потребі вжити заходів для викриття неправди: «… роз'яснити положення кримінально-процесуального законодавства про обставини, що пом'якшують вину, деталізувати його показання, провести повторні допити з тих самих обставин, пред'явити письмові і речові докази: документи, складені ним, експертні висновки, акти документальних ревізій, показання свідків, інших осіб тощо» [11, с. 148]. При цьому, на що доречно вказує М. П. Павлик, «…слід мати на увазі, що тактика безпосереднього допиту підозрюваного істотно різниться, тобто, якщо потерпілий чи свідок здебільшого ідуть на контакт і схильні до спілкування, то у відношенні підозрюваних слід використовувати великий арсенал тактичних прийомів, серед яких: пред'явлення доказів; оголошення показань інших осіб; використання суперечностей у показаннях однієї й тієї ж особи; створення враження поінформованості слідчого; фактор раптовості тощо» [12].

Висновок

Підводячи підсумок, зауважимо, що нами сформовано перелік обставин, які необхідно дізнатися під час підозрюваного у вчиненні шахрайства в сфері використання банківських електронних платежів, а саме: за яких умов було скоєно шахрайські дії; які способи шахрайських дій використовувались; які місця отримання доступу до мережі Інтернет та способи підключення до неї; які засоби застосовувалися при вчиненні шахрайських дій; протягом якого часу були скоєні шахрайські діяння; які кримінальні правопорушення було вчинено, крім шахрайства. З огляду на вивчення матеріалів судово-слідчої практики було встановлено, що допит підозрюваного може характеризуватися як безконфліктною, так і конфліктною ситуацією. З'ясовано наявність наступних ситуацій: підозрюваний за власним бажанням викладає правдиві відомості про обставини вчинення шахрайських дій, відсутня конфліктна ситуація; підозрюваний повідомляє інформацію про обставини шахрайства, але не пояснює її у повному об'ємі; підозрюваний не надає повні покази; підозрюваний повністю відмовляється від спілкування з уповноваженою особою та відмовляється давати покази; підозрюваний не спростовує факт шахрайства, але заперечує свою участь у його скоєнні.

Література

1. Єфімов М. М. Деякі аспекти допиту різних категорій осіб при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 268–275.

2. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Ін Юре, 2004. 728 с.

3. Криміналістика : підручник / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. МВС України. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2001. 666 с.

4. Криміналістика : підручник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

5. Рейнгольд А. В. Основи методики розслідування шахрайства в інтернет-комерції : дис. … кандид. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2023. 250 с.

6. Чучко С. В. Розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет : дис. … доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2021. 276 с.

7. Сисолятін В. В. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням інтернет-банкінгу : дис. … кандид. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2024. 232 с.

8. Єфімов М. М., Старова Т. А. Організаційно-тактичні особливості допиту підозрюваних під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері торгівлі людьми. *Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ*. 2019. № 1. С. 110–113.

9. Рейнгольд А. В. Наукові дискусії щодо обставин, які підлягають встановленню під час розслідування шахрайства в інтернет-комерції. *Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку :* матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 30 трав. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 219–222.

10. Бахін В. П., Весельський В. К., Маліков Т. С. Поліцейський допит у США (поради допитуючому) : навчальний посібник. Київ : НАВСУ; НВТ «Правник», 1997. 33 с.

11. Єфімов М. М., Павлова Н. В., Чучко С. В. Методика розслідування шахрайств, пов'язаних із купівлею-продажем товарів через мережу Інтернет : теоретичні та праксеологічні засади : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 200 с.

12. Павлик М. П. Розслідування злочинів у сфері надання послуг із працевлаштування за кордоном : дис. … док-ра філософії за спеціальністю 081 Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. 247 с.

Mykhailo LEPEI
Candidate of Legal Sciences
Intercessor of the Director of Legal
Services of the Municipal Unitary Enterprise
"Ekovin"

The article is devoted to the consideration of some aspects of fraud investigation in the field of using bank electronic payments. Peculiarities of interrogation of a suspect in criminal proceedings of a certain category are analyzed.

It is noted that the questioning of suspects is a special investigative (search) action in view of both the peculiarities of its conduct and the peculiarities of acquiring the procedural status of «suspect». This is explained by the fact that the authorized person must collect a sufficiently large base of evidentiary information to present a person with suspicion. Since the specified procedural action fundamentally affects the entire process of criminal proceedings. During the investigation of fraud in the field of the use of bank electronic payments, the specified investigative (search) action does not lose its importance, because in many cases it is quite difficult to identify and detain the suspect.

A list of circumstances that must be known when a suspect of fraud in the field of using bank electronic payments has been formed, namely: under what conditions fraudulent actions were committed; what methods of fraudulent actions were used; which places to get access to the Internet and ways to connect to it; what means were used in committing fraudulent acts; during which time the fraudulent acts were committed; what criminal offenses were committed other than fraud.

It was established that the interrogation of a suspect can be characterized by both a non-conflict and a conflict situation. The presence of the following situations has been clarified: the suspect voluntarily discloses truthful information about the circumstances of committing fraudulent acts, there is no conflict situation; the suspect provides information about the circumstances of the fraud, but does not explain it in full; the suspect does not provide full testimony; the suspect completely refuses to communicate with the authorized person and refuses to testify; the suspect does not deny the fact of fraud, but denies his participation in its commission.

Key words: *criminal offenses, fraud, bank electronic payments, investigation, criminal proceedings, investigative (search) actions, interrogation, electronic computing equipment, suspect.*